

**САҲМИ БОНУВОНИ МУҲАҚҚИКИ
ҲАВЗАИ ХУЧАНД ДАР РУШДИ
ФИЛОЛОГИЯИ ТОҶИК ДАР СОЛҲОИ
СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ТОҶИКИСТОН**

**ВКЛАД ЖЕНЩИН-ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ
ХУДЖАНДА В РАЗВИТИИ ТАДЖИКСКОЙ
ФИЛОЛОГИИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ
ТАДЖИКИСТАНА**

**CONTRIBUTION OF WOMEN
RESEARCHERS FROM KHUJAND TO THE
DEVELOPMENT OF TAJIK PHILOLOGY
DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE
OF TAJIKISTAN**

Ҳасанова Маҳфуза Обидовна, унвонҷӯи кафедраи таърихи халқи тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

Ҳасанова Маҳфуза Обидовна, соискатель кафедры истории таджикского народа ГОУ «ХГУ» имени акад. Б.Гафурова (Таджикистан, Худжанд)

Hasanova Mahfuza Obidovna, Applicant of the Department of History of the Tajik People, SEI "KhSU" named after acad. B.Gafurov (Tajikistan, Khujand)

Калидвожаҳо: бонувон, ҳавзаи илмӣи Хучанд, корҳои илмӣ, фазои илмӣ, филологияи тоҷик, забонишиносӣ, адабиётшиносӣ.

Дар мақола саҳми бонувони муҳаққиқи ҳавзаи Хучанд дар давраи соҳибистиқлолии Тоҷикистон дар рушди филологияи тоҷик баррасӣ шудааст. Таъкид мегардад, ки бонувони муҳаққиқ дар рушди илмҳои филологияи тоҷик бо таҳқиқи амиқ ва мунтазам дар мавзӯҳои забон, адабиёт ва фарҳанг саҳм гузоштаанд. Давраи соҳибистиқлолӣ имкониятҳои наवे барои илмҳои филологияи тоҷик ба вуҷуд овард ва бонувон таҳқиқоти самарабахиро анҷом доданд, ки ин ҳолат муҳити илмӣ ва фарҳангиро таҳкими бештар бахшид. Бонувон бо ҳифзи анъанаҳои илмӣ ва васеъ намудани доираи таҳқиқот, усулҳои нав ва мавзӯҳои замонавиро ворид карданд. Бонувони муҳаққиқ ба монанди М. Хочаева, З. Гаффорова, У. Гаффорова, З. Улмасова ва дигарон дар таҳқиқи васеи адабиётшиносиву фарҳангии кишвар мусоидат намуданд. Саҳми бонувони муҳаққиқи Хучанд дар инкишоф ва рушди филологияи тоҷик, тавассути таҳқиқот ва осори илмӣи онҳо, ба тақмили доираи маърифат ва шиносоии фарҳанги милли назаррас мебошад.

Ключевые слова: Женщины, научная сфера Худжанда, научные труды, научная атмосфера, таджикская филология, лингвистика, литературоведение.

В статье рассматривается вклад женщин-исследователей Худжандского научного сообщества в период независимости Таджикистана в развитие таджикской филологии. Подчеркивается, что женщины-исследователи внесли свой вклад в развитие таджикской филологической науки глубокими и регулярными исследованиями по тематике языка, литературы и культуры. Период независимости создал новые возможности таджикских филологии, женщины провели эффективные исследования, что укрепило научную и культурную среду. Сохраняя научные традиции и расширяя сферу исследований, женщины привнесли новые методы и современные темы. Женщины-исследователи, такие как М. Ходжаева, З. Гаффорова, У. Гаффорова, З. Улмасова и другие внесли свой вклад в обширные литературные и культурные исследования страны. Вклад женщин-исследователей Худжанда в развитие таджикской филологии своими исследованиями и научными работами способствовал расширению круга знаний и знакомству с национальной культурой.

Key words: Women, scientific sphere of Khujand, scientific works, scientific atmosphere, Tajik philology, linguistics, literary criticism.

The article examines the contribution of women researchers of the Khujand scientific community during the period of independence of Tajikistan to the formation and development of Tajik philology. It is emphasized that women researchers contributed to the development of Tajik philological science with deep and regular research on the topics of language, literature and culture. The period of independence created new opportunities for Tajik philology, women conducted effective research, which strengthened the scientific and cultural environment. Preserving scientific traditions and expanding the scope of research, women brought new methods and modern topics. Women researchers such as M. Khodjaeva, Z. Gafforova, U. Gafforova, Z. Ulmasova and others contributed to the extensive literary and cultural studies of the country.

The contribution of Khujand women researchers to the development of Tajik philology through their research and scientific works contributed to the expansion of knowledge and familiarity with the national culture.

Омӯзиши саҳми бонувони донишманди ҳавзаи илмии Хучанд дар рушди филологияи тоҷик дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон бо чанд далел муҳим аст:

Аввалан, дар ҷаҳон таваҷҷуҳи бештар ба масъалаҳои баробарии гендерӣ ва нақши занон дар илм мушоҳида мешавад. Тадқиқот дар ин мавзӯ барои фаҳмидани он, ки қанони Тоҷикистон дар рушди илми филология чӣ гуна саҳм гузоштаанд ва ҳамчунин дигаргуниҳои бунёдии соҳаи илмро дар давоми се даҳсолаи охир нишон медиҳанд.

Сониян, солҳои Истиқлоли Тоҷикистон давраи дигаргуниҳои назаррас дар кишвар, аз ҷумла ташаккули муассисаҳои илмӣ ва рушди низоми маориф мебошад.

Сеюм, филология ҳамчун илм дар бораи забон ва адабиёт бо фарҳанг ва ҳувияти миллии робитаи зич дорад. Таҳлили нақши занони донишманд дар ин замина ба мо имкон медиҳад, то бифаҳмем, ки осори онҳо дар даврони Истиқлол чӣ гуна ҳувияти миллии тоҷиконро инъикос ва шакл додааст.

Чорум, солҳои охир зиёд шудани дастрасии маводи бойгонӣ ва нашрияҳо ба назар мерасад, ки имкон медиҳад, ки саҳми занон дар филологияи тоҷик ҷиддӣ таҳлил гардад. Ин тадқиқот метавонад ҳам дастовардҳои мушаххаси олимони бонувон ва ҳам тамоюлҳои васеътари илму маорифи ватаниро инъикос намояд.

Панҷум, пажӯиш дар бораи саҳми бонувони олим метавонад тағйирот дар нақши иҷтимоии занон дар Тоҷикистон, аз ҷумла таъсири омилҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсиро ба ширкати онҳо дар фаъолиятҳои илмӣ инъикос намояд.

Дар маҷмӯъ, мавзӯи мазкур на танҳо аз нигоҳи сиёсати гендерӣ муҳим аст, балки имкон медиҳад, ки динамикаи рушди забон ва адабиёти тоҷик пас аз ба даст овардани истиқлол беҳтар дарк карда шавад. Он имкон медиҳад, ки таваҷҷуҳ ба фаъолияти илмии бонувони Тоҷикистон бештар гардад ва метавонад барои пажӯишҳои минбаъда дар ин самт замина гузорад.

Дар Тоҷикистони шимолӣ бонувони филолог умдатан ба соҳаи илми донишгоҳҳо ҷалб шудаанд, онҳо дар низоми таҳсилоти олимпиади марказӣ доранд. Ҳангоми таҳлили фаъолияти касбии омӯзгорони мактабҳои олии махсусан бонувон, ду ҷиҳати асосии фаъолияти онҳоро муайян кардан мумкин аст: илмӣ ва педагогӣ. Ин ҷанбаҳо бо ҳам алоқаманданд ва намунаи маҳорати идеалии омӯзгори донишгоҳро ташкил медиҳанд.

Фаъолияти илмии омӯзгорон ба масъалаҳои зайл рағбона шудаанд:

1. Ба интиқоли донишҳои илмии ҷамъшуда;
2. Ба ғайи гардонидани рағбанди таълим бо донишҳои навро, аз ҷумла донишҳои ҳуди омӯзгорон;
3. Дар ниҳоди донишҷӯён ташаккул додани малакаи маҳорат ва қобилияти зеҳнии зарурӣ.

Дар марҳилаи таҳқиқотӣ масъалаи муҳим барои мактабҳои олии вилояти Суғд ҳифзи анъанаҳои илмӣ ва васеъ намудани доираи таҳқиқот махсус меёбад. Фаъолияти илмии омӯзгорону донишҷӯён ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи рағбанди таълими босифат эътироф гардид.

Аммо, сарфи назар аз қомеъҳои зиёиёни макотиби олии танҳо як қисми қомеаи омӯзгорон бо тадқиқоти илмӣ фаъолон машғул шуданд. Дар баробари ин, тибқи қонун қори илмӣ барои тамоми муассисаҳои таҳсилоти олии ҳатмӣ мебошад.

Дар солҳои Истиқлоли Тоҷикистон дар рушди илм дар мактабҳои олии Хучанд намоёндагони риштаҳои гуманитарӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Таҳлили асарҳои илмӣ нишон медиҳад, ки олимони риштаи филология аз ҷиҳати миқдори рисолаҳо ва асарҳои ҷимояшуда дар мавқеи аввал қарор доранд. Дар соҳаи адабиётшиносӣ ва забоншиносии тоҷик низ пешравиҳои назаррас ба амал омада, қомеъҳои илмии омӯзгорони макотиби олии ҳам дар ҷумҳурӣ ва чи берун аз он назаррас мебошанд.

Омӯзгорони макотиби олии ҳамгироии илму маориф нақши марказӣ доранд. Онҳо пайвандгари усулҳои анъанавии илмӣ ва зарурати қорӣ намудани рағишҳо ва донишҳои навро гардиданд. Ин рағбанд барои ташаккули заминаи илмии кишвар ва рушди низоми маорифи ба шароити навро мутобикшуда муҳим аст.

Дар шароити бӯҳронӣ, ки таҳсилоти олии дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дӯҷор шуд, таваҷҷуҳ ба фаъолияти илмии омӯзгорон ҷанбаи муҳим барои ба эътидол овардани рағбанди таълим гардид. Ҳифзи анъанаҳои илмӣ ва инкишоф додани доираи тадқиқот барои баланд бардоштани сифати таълим, ки тамоюлҳои умумии таҳсилоти ҷаҳониро инъикос мекунад, қалиди асосӣ гардид.

Таваҷҷуҳ ба дастовардҳои донишмандони улуми гуманитарӣ, бахусус филологҳо, ниёзҳои ҳоси қомеаи тоҷикро, ки пас аз гузаштаи шӯравӣ дар ҷустуҷӯи ҳувияти худ аст, таъкид мекунад. Ин рушди забоншиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик на танҳо ба нигоҳ доштани решаҳои фарҳангӣ мусоидат мекунад, балки барои ворид шудани забони тоҷикӣ ба арсаи илмии ҷаҳонӣ фаъолон мусоидат

мекунад.

Аммо, сарфи назар аз комёбиҳо, проблемаҳо аз қабилӣ нобаробар тақсим карда шудани фаъолияти илмӣ дар байни омӯзгорон ба назар мерасад. Стандартҳои мавҷудаи қонунгузори қорҳои илмӣ бояд ба воқеият ва ниёзҳои мактабҳои олии мутобиқ карда шаванд.

Омӯзиши нақши омӯзгорони мактабҳои олии Тоҷикистони Шимолӣ, махсусан бонувон - олимони соҳаи филологияи тоҷик дар доираи ин мавзӯ дар фаҳмиши ҷанбаҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва илмӣ ташаккули ҳувиати миллӣ саҳми муҳим мегузорад. Таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки фаъолияти илмӣ мактабҳои олии на танҳо ба таълиму тарбия мусоидат мекунад, балки барои рушди фарҳангӣ ва иҷтимоии ҷомеа ҳамчун замина хизмат мекунад.

Таҳлили рисолаҳои Ҳимояшудаи риштаи филологияи тоҷик гувоҳӣ медиҳад, ки олимони ҳавзаи илмӣ Ҳучанд, аз ҷумла бонувони муҳаққиқ, ба омӯзиши проблемаҳои муҳимми соҳаи забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ аҳамият медиҳанд [8, с.88]. Ин масоилро метавон ба таври зерин гурӯҳбандӣ кард:

I. Омӯзиши синтаксиси забони тоҷикӣ.

Дар ин самт забоншиносии маъруф, профессор Ф.Зикриёев, ки муаллифи асарҳои зиёди илмӣ оид ба грамматикаи академӣ ва китобҳои дарсӣ барои мактабҳои олии ва миёна мебошад, фаъолият кардааст. Таҳти роҳбарии ӯ бонувон- муҳаққиқон ҷанбаҳои гуногуни синтаксиси забони тоҷикӣ, аз ҷумла хусусиятҳои сохту семантикии ҷумлаҳои сода дар забони адабии муосири тоҷик (М. Каримова) ва ҷумлаҳои муқаддимаӣ дар забони адабии муосири тоҷик (У. Умаралиева) таҳқиқ намуданд.

II. Тадқиқоти лексикография.

Бо шарофати профессор А.Насриддинов Ҳучанд ба маркази муҳимми лексикографияи тоҷик табдил ёфт [9,с.31-43; 10,с.385-395]. Баъзе диссертатсияҳои Ҳимояшуда масъалаҳои асосии тадқиқнашудаи лексикологияро дар бар мегиранд. Тадқиқотҳоро унвонҷӯён ва аспирантҳо бо роҳбарии профессорон А.Насриддинов, Ф.Зикриёев, А.Ҳасанов ва дигарон анҷом додаанд. Бонувони муҳаққиқ дар мавзӯҳои зерин рисолаи номзадӣ Ҳимоя карданд: «Хусусиятҳои лексикографияи «Баҳори борон» - тафсири «Гулистон»-и Муҳаммад Ғиёсуддини Ромпурӣ» (М. Ёрунова); «Хусусиятҳои лексикографияи форсӣ-тоҷикии нимаи дуюми асри XIX- ибтидои садаи XX дар мисоли «Фарҳанги Низом»-и Саид Муҳаммадалӣ Доулислом» (М. Сатторова); «Усулҳои тафсири вожаҳо дар «Ғиёс-ул-лугот»-и Муҳаммад Ғиёсуддини Ромпурӣ» (Р. Каримхочаева); «Феълҳои полисемантикӣ дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ»-и С.Айнӣ» (М.Тиллохочаева); «Сохтор, хусусият ва макони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» дар лексикографияи тоҷики асри XX» (М. Қосимова); «Усулҳои муаррифии шакл ва мазмунӣ калимаҳо дар луғатҳои асри XVII» (Ф. Ғиёсова); «Таҳлили ашъори Ҳофиз дар тафсири Судӣ» (М. Бобоева) ва ғайра [3, с.347-348].

III. Омӯзиши забон ва услуби адабии алоҳида.

Масъалаҳои услубшиносиро мактабҳои илмӣ профессорон Ф.Зикриёев, А.Абдуқодиров ва А.Давронов омӯхтаанд. Шогирдони онҳо дар матнҳои адабӣ ва илмӣ ҷанбаҳои гуногуни забон ва услубро меомӯختанд. Дар байни занони муҳаққиқ С.Каримова хусусиятҳои сохтори забони воситаҳои ахбори омма, Б.Маҳкамова вижагиҳои луғавию услубии ашъори Лоик Шералӣ, М.Атомуллоева забон ва услуби матнҳои илмӣ забони адабии ҳозираи тоҷик ва С.Ҷӯраева дар ашъори Абдурраҳмони Ҷомӣ синонимҳоро омӯхтаанд [8, с. 92].

IV. Омӯзиши лексикология ва фразеологияи тоҷикӣ.

Ин проблемаҳо мавзӯи тадқиқоти гурӯҳи олимон, аз ҷумла бонувони муҳаққиқ гардиданд. Ҷунони, М. Ҳалимова ба омӯзиши лексикаи инъикоскунандаи мафҳуми «либос» дар забони тоҷикӣ, Г. Шарифова бо таҳқиқи воғидҳои фразеологии асари «Самаки айёр» машғул шудаанд.

V. Омӯзиши диалектологияи тоҷик.

Бархе аз муҳаққиқон лаҳҷа ва ғушҳои тоҷикони муқими манотиқи мухталифи Осиёи Миёнаро мавриди таҳлил қарор додаанд. Аз ҷумлаи бонуи муҳаққиқ М.Ҳасанова ба омӯзиши луғавии расму оинҳои арӯсӣ дар ғушӣ Ҳучанд таваҷҷуҳ кардааст.

VI. Омӯзиши таърихи забони тоҷикӣ.

Яке аз самтҳои асосии забоншиносӣ омӯзиши таърихи забони тоҷикӣ мебошад. Асари М.Раҳматова «Хусусиятҳои қорбурди шумораҳо дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ»- масъалаҳои фонетика, лексика ва морфологияи забони тоҷикиро дар бар мегирад. С.Сангинова

робитаи мутақобилаи забонҳои тоҷикӣ-русӣ ва С.Атамова ҷанбаҳои забоншиносии феъли «дониш»-ро дар забонҳои тоҷикӣ ва русӣ омӯхтаанд. Бонувони муҳаққиқ аз ҳаёти омӯзгорони ДДХБСТ низ дар соҳаҳои гуногуни забоншиносӣ корҳои илмӣ бурдаанд. Масалан, дотент Д. Мирзоева топонимҳо ва антропонимҳоро дар забонҳои русӣ ва тоҷикӣ муқоиса намудааст, М.М. Атоева хусусиятҳои таркибҳои семантикии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва русиро таҳқиқ намудааст, М.Назирова ба проблемаҳои воҳидҳои фразеологӣ забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ таваҷҷуҳ кардааст.

Умуман, саҳми олимони ҳавзаи илмӣ Хучанд, бахусус бонувон, дар густариши пажӯҳишҳои филологӣ як қадами муҳим дар соҳаи филологияи тоҷик аст. Ин асарҳо на танҳо мувоҳидаи илмӣ фарҳангиро ғани мегардонанд, балки дар ғиёзу инкишофи забон ва адабиёти тоҷик низ саҳмгуздоранд. Махсусан, пажӯҳишҳои лаҳҷашиносӣ ва таърихи забони тоҷикӣ, ки олимони дар Хучанд анҷом додаанд, дар рушди забоншиносии тоҷик нақши муҳим дошта, барои дарки амиқи вижаҳои забонӣ ва заминаҳои фарҳангӣ мусоидат мекунанд [4, с.118].

Адабиётшиносии тоҷик ба шарофати бонувон -филологҳои барҷаста, аз қабилӣ М.Хочаева, З.Ғаффорова, У.Ғаффорова, З.Улмасова ва дигарон рушди назаррас пайдо кард. Ҳар яке аз ин муҳаққиқон барои таҳлили паҳлӯҳои муҳталифи адабиёти тоҷик кӯшиш ба ҳарч додаанд, ки барои дарки амиқ ва интишоари он мусоидат кардааст. Профессор Матлуба Хочаева ҳамчун адабиётшиносии барҷаста таҳқиқоти худро ба ҳаёт ва эҷодиёти шоирони тоҷик равона кардааст. Асарҳои ӯ, ки таҳти унвони «Хубони порсигӯ» ба таъъ расидаанд, аз пажӯҳишҳои муҳим, аз қабилӣ: «Сиришке дар лола», баҳшида ба Робияи Балхӣ (1998); «Шукуфаи андӯх», дар бораи Фурӯғи Фаррухзод (1999); «Шамъи Тироз», дар бораи Муниса Маҳастии Хучандӣ (2001); «Ғамзоди тӯфон», дар бораи Гулрухсор Сафиева (2007) ба шумор мераванд [2, с.35]. Самти муҳими таҳқиқот робитаҳои адабии тоҷикӣ рус мебошад, ки аз М.Хочаева якҷоя бо профессор Б.Ҳочибоева мавриди омӯзиш қарор додааст. Ҳамкориҳои онҳо ба нашри китобҳо аз қабилӣ «Пушкин и Восток» (1999); «Голубая родина Фирдауси» (2010) оварда расонид. Ин нашрияҳо ба роҳандозии муқолаи байни фарҳангҳо ва пешбурди ғояи таъсири мутақобила мусоидат намуданд, ки як ҷанбаи муҳими эътирофи байналмилалӣ адабиёти тоҷик аст. Профессор М.Хочаева низ дар бораи услубшиносии насри муосири тоҷик пажӯҳиш бурда, натиҷаҳои таҳқиқоти худро дар асарҳои илмӣ зерин пешкаш кардааст [7, с.133]: «Дар ҷустуҷӯи ҷони сухан: Маҷмуаи мақолаҳо» (1993); «Масъалаҳои сабқшиносӣ» (1994); «Таҳқиқи услуби осори адабӣ» (1994); «Масъалаҳои сабқи фардӣ ва ҷараёнҳои услубии насри муосири тоҷикӣ (солҳои 70-и бистоди 90-ум)» (1995); «Сабқшиносии насри муосир» (2018).

Ин асарҳо барои таҳқиқоти минбаъда заминаи назариявӣ гузошта, ибтидои ба низом даровардани услубҳо дар адабиёти тоҷик гардиданд.

Профессор Матлуба Хочаева ҳамчун асосгузори мактаби илмӣ адабиётшиносӣ ва шогирдонаш ба як қатор самтҳо таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд: 1) таҳқиқи рӯзгор ва осори занони адиб ва 2) таҳлили адабиёти асри XIX-XX-и тоҷик, бо таъъ ба таъкираҳо. Ин самтҳо барои тавсеаи таҳқиқот на танҳо дар заминаи адабиёти тоҷик, балки барои ташаккули шахсияти муосири он аҳамияти ҳалкунанда доранд.

Шогирдони М.Хочаева аз ҳисоби бонувон масъалаҳои муҳими адабиётшиносиро, ба мисли «Ҳизматҳои бадеии ашъори Фарзонаи Хучандӣ» (Т. Бобоева); «Хусусиятҳои эҷодиёти шоира Нодирабегим» (Д. Ваҳҳобзода); «Образи зан дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» (Д. Ҳасанова); «Таҳаввули ёддоштҳо аз рӯи осори Садри Зиё» (У. Қоситова); «Ташаккули ашъори иҷтимоӣ-сиёсӣ дар даврони Истиқлолияти Тоҷикистон» (С. Ҳақимова) ва ғайраро таҳқиқ намуданд.

Ин таҳқиқотҳо на танҳо мероси ғании адабиёти тоҷикро тасдиқ мекунанд, балки дар қори ба низом даровардан ва таҳлили минбаъдаи он иштироки ғаболонии наслҳои нави таҳқиқотчиёро нишон медиҳанд.

Саҳми М.Хочаева ва шогирдони ӯро дар адабиётшиносии тоҷик баҳо дода, таъкид бояд кард, ки онҳо бо гуногунии самтҳои таҳқиқотӣ, ҷалби мероси ғании фарҳангӣ ва таваҷҷуҳ ба ҷеҳраҳои зан дар адабиёт ба дарки адабиёти тоҷик ҳамчун унсури муҳими заминаи фарҳангии Осиёи Марказӣ мусоидат мекунанд.

Адабиётшинос Умеда Ғаффорова ба омӯзиши адабиёти арабзабони форсу тоҷик ва робитаҳои фарҳангии онҳо машғул аст. Вай муаллифи якҷанд монография, маҷмуаи мақолот, дастурҳои таълимӣ ва беш аз 200 мақолаи илмӣ-таҳқиқотӣ доир ба масоили шарқшиносӣ ва робитаҳои адабиву фарҳангии Арабу Аҷам мебошад. Рисолаи номзодии ӯ дар мавзӯи «Санъати суханварии араб (хутба) дар асрҳои VI – миёнаҳои асри VIII» ва рисолаи докториаш дар бораи «Қиссаҳои «Қуръон» дар «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» (соли 2014) бо муваффақият дифоъ шудаанд [6, с.196].

Умеда Ғаффорова дар таҳияи матнҳои муҳим, ба монанди «Таърихи Табарӣ» (Душанбе, 2000, ҷ. 2), «Девони Махфӣ» (Хучанд, 1998), ва тарҷумаи китоби «Фозилони Хучанд»-и Райҳона Хотун

(Хучанд, 2000) сахм гузоштааст. Вай «Ахлоқи Носирӣ»-и Насируддини Тӯси ба русӣ тарҷума кардааст (2015) ва низ бо академик Носирҷон Салимов ҳамкорӣ намуд, то «Ахлоқи Носирӣ»-ро ба тоҷикӣ (2009) тарҷума кунанд, инчунин ӯ «Хатм-ул-авлиё» (2016) ва «Наводир-ул-усул»-и Ҳаким Тирмизиро (2016) аз арабӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Чи тавре, ки мебинем Умеда Ғаффорова нақши муҳимми таърихӣ ва адабии худро бо таҳияи матнҳо ва тарҷумаи осори классикӣ нишон медиҳад. Вай дар таҳияи «Таърихи Табарӣ» (2000) ва «Девони Махфӣ» (1998) сахм гузоштааст, ки ин матнҳо барои фаҳмиши таърихи исломӣ ва фарҳанги форсӣ аҳамияти калон доранд.

Тарҷумаи «Ахлоқи Носирӣ»-и Насируддини Тӯсӣ ба русӣ (2015) ва тарҷумаи он ба тоҷикӣ (2009) бо Носирҷон Салимов, инчунин тарҷумаи «Хатм-ул-авлиё» (2016) ва «Наводир-ул-усул»-и Ҳаким Тирмизӣ (2016) инъикоси мероси ахлоқӣ ва фалсафии исломиро таъмин мекунад.

Асарҳои таҳқиқӣ масъалаҳои таърихӣ ва адабиро дар Осӣи Миёнаро фароҳам месозанд ва барои рушду пешрафти миллӣ аҳамияти калон доранд. Ин асарҳо барои шиноси бо ахлоқи исломӣ ва фалсафаи тоҷик кумак расонида, анъанаҳои фарҳангиро эҳё мекунанд. Ғаффорова дар конфронсҳо ва ҳамоишҳои байналхалқӣ, ки дар Душанбе (1996), Табрёз (1996), Техрон (1999, 2001, 2011), Ироқ (2002), Деҳли (2006, 2008, 2010, 2012, 2015), Лакхнав (2017), Хучанд (2007), Милан (2014, 2017), Москва (2015), Берлин (2010, 2015, 2017), Вена (2015), Прага (2015), Сантьяго де Кампостелла (2010), Фаро (2014), Тарту (2017), Алмаато (2014, 2017), Астана (2014, 2017), Ашқобод (2014, 2015) ва ғайра баргузор гаштанд, бо маърузаҳо ширкат варзидааст [13]. Асарҳои зерини ӯ аҳамияти илмиву назариявӣ доранд: «Арабское красноречие (хутба) в ранние века ислама» (Худжанд, 1995); «Киссаҳои Куръон дар «Тарҷумаи тафсири Табарӣ» (таҳқиқи муқоисавӣ-таърихӣ)» (Хучанд, 2004); «Сказание Корана в персидском переводе «Тафсира Табарӣ» (историко-сравнительное исследование)» (Душанбе, 2004); «Робитаҳои адабии Арабу Аҷам. Маҷмуаи мақолаҳо» (Хучанд, 2015); «Инкишофи нутқи шифоҳии араб» (Хучанд, 2004, бо ҳаммуаллиф) ва ғ. [1, с.151-152].

Дар монографияи «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ»», дар чор боб масъалаҳои муҳимме, ки ба таҳлили муқоисавӣ ва таърихӣ матни мазкур марбутанд, эътибор медиҳад [6, с.196]:

1. Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» ҳамчун ёдгории адабӣ ва илмӣ дар таърихи тамаддуни форсӣ - он фаҳмиши амиқе дар бораи арзиши адабӣ ва таърихӣ ин асар ва нақши он дар рушди тамаддуни форсиро пешниҳод мекунад.

2. Қиссаҳои куръонӣ ва вазъи навъи «қисса» дар адабиёти форсӣ тоҷик - ин таҳлили қиссаҳои куръонӣ ва таъсири он дар шеърӣ классикӣ ва муосирро баррасӣ мекунад.

3. Арзиши адабӣ бадеии қиссаҳои куръонӣ «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» — ин боб ба нигоҳ ва баҳодиҳии бадеии ин қиссаҳо ва ҳам муҳим будани онҳо дар сохти шуури фарҳангӣ марбут мебошад.

4. Таъсир ва мақоми қиссаҳои «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» дар адабиёти форсӣ — боби мазкур ба он ҳосиятҳое, ки ин қиссаҳо дар осори муосир ва классикӣ доранд, нигаронида шудааст ва дар рушди роҳи андеша ва сабқҳои адабии навин таъсир мерасонанд, эътибор дода шудааст.

Умеда Ғаффорова дар соли 2018 китоби «Муҳаммад Ибни Ҷарири Табарӣ ва муқолаҳои фарҳангӣ»-ро ба таърифи расонидааст. Ин асар, ки сайри иҷмолии таърихиро ба адабиёти форсӣ- тоҷикӣ арзёбӣ мекунад, бо таҳлил ва баррасии инъикоси қиссаҳои Куръонӣ дар осори адибони классикӣ, фаҳмиши амиқтаре дар бораи робитаҳо ва қарордодҳои фарҳангиро фароҳам меорад [11, с.67].

Асарҳои Умеда Ғаффорова доир ба адабиёти арабу аҷам аҳамияти назариявӣ ва таърихӣ доранд, инчунин шарҳи амиқу муфасссали ин масъалаҳоро пешниҳод мекунанд. Дар онҳо нақши муҳимми хутба ҳамчун воситаи муошират барои инкишофи фарҳангии ислом, робитаи байни фалсафаҳои динӣ ва адабӣ дар замони ислом, интиқоли фарҳангу муносибатҳои байни забонҳо дар «Тафсири Табарӣ», робитаҳои адабии Арабу Аҷам ва нақши нутқи шифоҳиро дар рушди адабиёти араб таҳлил шудаанд. Адабиётшиноси номвар, доктори илми филологӣ, профессор Замира Ғаффорова дар фаъолияти илмӣ худ таъсири назаррасе дар рушди адабиётшиносӣ ва таҳқиқоти фарҳангӣ дорад.

Замира Ғаффорова соли 1993 рисолаи номзадиро бо мавзӯи «Тазкираи «Қаламот-уш-шуаро» - и Муҳаммадафзали Сархуш ва «Сафинаи Хушгу»-и Биндробан Доси Хушгу ҳамчун сарчашмаи муҳимми адабиёти форсизабони Ҳиндустон дар асрҳои XVII-XVIII» дифоъ намудааст. Ин таҳқиқот

фаҳмиши амиқи адабиёти форсидабони Ҳиндустон ва нақши адабони ин даврро баррасӣ мекунад. Рисолаи доктории ӯ, ки дар соли 2002 бо мавзӯи «Ташаккул ва инкишофи адабиёти форсидабони Ҳиндустон дар асрҳои XVI-XVII (навази адабии Кашмир)» дифоъ шудааст [5], боз як марҳилаи муҳимми таҳқиқи адабии ӯст, ки тамоюл ва рушди ин ҳавзаи адабии Ҳиндустон, воқеиятҳои таърихӣ ва фарҳангиро ба вучуд меорад. Вай муаллифи рисолаҳои зиёду мақолаи илмӣ мебошад, ки дар онҳо масъалаҳои муҳим ва назаррас соҳаи адабиётшиносӣ, ба хусус дар таҳқиқи адабиёти форсидабони Ҳиндустон, мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Асарҳои «Тазкираҳои Сархуш ва Хушгу ҳамчун сарчашмаи нақду сухансанҷӣ» (Хучанд, 2001) ва «Ташаккул ва инкишофи адабиёти форсидабони Кашмир дар асрҳои XVI-XVII» (Хучанд, 2001) аз ҷумлаи осори муҳимми ӯ мебошанд, ки дар таҳқиқи анъанаҳо ва ҳаёти фарҳангии ин минтақа нақши калидӣ доранд [13]. Замира Ғафорова бо анҷом додани таҳқиқот дар мавзӯҳои маҳсус, бавижа адабиёти форсидабони Ҳиндустон, саҳми назаррасе дар фаҳмидани муносибатҳои адабӣ ва ҷустуҷӯҳои фарҳангӣ гузоштааст. Рисолаҳо ва мақолаи ӯ натавонанд масъалаҳои илмиро дар самти адабиётшиносӣ ва муколамаи фарҳангӣ равшан месозанд, балки барои генезиси нақшаҳои адабӣ ва таҳлили байниҳамдигарии фарҳангҳо кумак мерасонанд. Ин таҳқиқот барои донишомӯзон ва муҳаққиқон дар соҳаҳои адабиёт, таърих ва фарҳанг манбаи муҳим мебошанд. Доктори илмҳои филологӣ Замирахон Улмасова дар рушди адабиётшиносӣ саҳми муҳим дорад. Соли 1998 вай рисолаи номзодии худро дар мавзӯи «Дузабонӣ ҳамчун муҳимтарин шакли равобити адабиёти тоҷикӣ ӯзбекӣ» ва соли 2019 рисолаи докториро дар мавзӯи «Мафҳуми шахсият дар романҳои таърихӣ тоҷикии охири асри XX – ибтидои асри XXI» дифоъ кард, ки ба таҳқиқи насри бадеъ, хусусан жанри роман дар давраи истиқлоли Тоҷикистон равона шудааст. Тадқиқоти Улмасова 3. усулҳои гуногуни адабӣ, проблемаҳои инкишофи наср ва назми муосири Тоҷикистон, инчунин таҳлилҳои амиқи осор ва ҳосиятҳои нависандагонӣ замони истиқлолро дар бар мегирад. Вай дар ҳамоишҳои илмӣ, конференсияҳои байналмилалӣ, ба мисли «Мақоми Абӯмаҳмуди Хучандӣ дар рушди илмҳои дақиқ» (2010), Конференсияи IV байналмилалӣ илмӣ-методӣ оид ба забон ва фарҳанг (2010) ва дигар ҷорабиниҳои илмӣ ширкат кардааст. Замирахон Улмасова муаллифи чандин китоб ва мақолаҳо мебошад, ки ба рушди адабиётшиносӣ ва омӯзиши адабиёти тоҷик равона шудаанд, аз ҷумла: «Назаре ба таърихи дузабонӣ дар адабиёти тоҷикӣ ва ӯзбекӣ» (1998), «Ғояҳои ватанхоӣ дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода» (2001), «Истиқлол ва инкишофи романи таърихӣ (охири асри XX ва ибтидои садаи XXI)» (2011), «Поэтика исторического романа» (2013), «Исторический роман эпохи независимости» (2016), «Таърихи адабиёти муосири тоҷикӣ» (2011), «Муқаддимаи адабиётшиносӣ» (2016), «Куллийт: Бахшида ба 80-солагии Муҳиддин Ҳоҷазод» (2018) ба таърифи расиданд. Замирахон Улмасова нақши муҳимме дар таҳқиқи адабиёти муосири тоҷикӣ ва равобити фарҳангии тоҷикӣ ӯзбекӣ дошта, бо пешниҳод кардани мавзӯҳои мавриди таваҷҷуҳ ва корҳои илмӣ, фаҳмиши амиқи мазмуну муҳтавои адабиёти тоҷикӣ дар замонҳои гуногун мустақкам мекунад. Муътабар Шарипова дар мавзӯи «Поэтикаи насри ирфонӣ Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ ва саҳми ӯ дар рушди адабиёти тасаввуфӣ тоҷикӣ форсӣ» (2024) рисолаи докторӣ дифоъ кардааст. Дар рисола дар бораи услуб ва поэтикаи осори Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ таҳқиқоти ҳамаҷониба сурат гирифта, марҳалаҳои инкишофи насри ирфонӣ дар адабиёти садаҳои 11-12-и форсӣ тавсиф карда шуда, инчунин саҳми Ансорӣ дар рушди адабиётшиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [12, с.13-14].

Ҷанбаҳои асосии тадқиқоти диссертатсия иборатанд аз:

1. Хусусиятҳои услубӣ ва шоирии осори Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ бо таваҷҷуҳ ба қорбурди василаҳои услубӣ.
2. Таъсири Ансорӣ дар инкишофи насри қофияи тоҷикӣ-форсӣ ва нақши ӯ дар ташаккули он.
3. Аҳамияти шоирии осори Ансорӣ, аз ҷумла дар заминаи насри ирфонӣ ва қорбурди ғушӣҳои маҳаллӣ.

4. Омӯзиши истилоҳот ва унсурҳои риторикӣ дар осори динии Ансорӣ.

Шарифова «Табақат-ус-суфия», «Майдон ғамгин», «Расоил», «Дилу ҷон», «Муҳаббатнама», «Канс-ус-солиқин», «Мунаҷотнома»-ро баррасӣ намуда, дар бораи онҳо дар бар мегирад. Хусусиятҳои сохту мазмун, инчунин хусусиятҳои бадеӣ ва услубии онҳо. Як ҷанбаи муҳимми таҳқиқот таърифи жанрҳо ва нақши онҳо дар адабиёти форсӣ тоҷикӣ буд. Рисолаи М.З.Шарифова дар бахши адабиётшиносӣ, бахусус дар заминаи омӯзиши адабиёти тасаввуфӣ тоҷикӣ форсӣ саҳми арзанда дорад. На танҳо ба поэтика ва услубшиносӣ, балки ба заминаҳои таърихӣ фарҳангии офариниш ва инкишофи насри ирфонӣ низ таваҷҷуҳ дода мешавад. Дар таҳқиқот аҳамияти Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ ҳамчун шахсияти калидӣ дар суннати адабии тоҷикӣ форсӣ таъкид шудааст. М.Шарифова таъкид мекунад, ки асарҳои ӯ ба ташаккули сохти жанрӣ ва услуби адабиёт таъсири калон расонидаанд. Усулҳои тадқиқоти истифодашуда ба мо имкон доданд, ки ҷиҳатҳои бадеӣ ва

ҳам хусусиятҳои забони асарро чуқуртар дарк кунем. Аз ин рӯ, рисола равиши байнисоҳавӣ дошта, таҳлили адабро бо лексикология ва услубшиносӣ пайвастааст. Рушди заминаҳои таърихӣ ва вижаҳои жанрӣ, аз қабилӣ «Муноҷотнома» барои барқарор кардани иртиботи насри ирфонӣ ва суннати фароғири фарҳангӣ ва заминае, ки дар он рушд кардааст, кумак мекунад. Пажӯҳишҳои М.З.Шарипова барои дарки минбаъдаи арзиш ва аҳамияти мероси маънавияи адабии Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ мусоидат намуда, доираи тадқиқотҳои минбаъдиро дар соҳаи адабиёти тоҷикӣ форс васеъ менамояд. Шарифова М.З. муаллифи асарҳои илмӣ зерин: «Поэтикаи насри Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ ва саҳми ӯ дар адабиёти тасаввуфӣ форсӣ-тоҷикӣ» (Хучанд, 2021), «Хусусиятҳои бадеӣ ва услубии «Муноҷотнома»-и Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ» (Хучанд, ш. 2020), «Муноҷотнома»-и Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ (интиқодӣ матн)» (Хучанд, 2022) мебошад. Асари илмӣ Муътабар Шарифова дар бораи Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ дар омӯзиши адабиёти тасаввуфӣ тоҷикӣ форс саҳми арзанда дошта, инчунин дарки заминаҳои таърихӣ, ки ин суннатҳои адабӣ дар он рушд кардаанд, амиқтар мекунад. М.Шарипова дар китоби «Поэтикаи насри Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ ва саҳми ӯ дар адабиёти тасаввуфӣ форсӣ-тоҷикӣ» (2021) воситаҳои бадеӣ ва вижаҳои услубии насри Ансориро мавриди баррасӣ қарор дода, таъсири ӯро дар рушди адабиёти тоҷикӣ форс таъкид кардааст. Ҳамин тавр, бонувони муҳаққиқи ҳавзаи Хучанд дар давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон нақши муҳимме дар рушд ва инкишофи филологияи тоҷик гузоштаанд. Муҳаққиқон - бонувон, ба монанди М. Ҳоҷаева, З. ва Ғаффорова, У.Ғаффорова, З. Ёлмасова, М. Шарипова ва дигарон бо истифода аз методҳои нав, усулҳо ва таҳлилҳои амиқ, фарҳанги тоҷик, адабиёт ва забони онро дар замони муосир раванг доданд. Таҳқиқоти онҳо натавонанд барои рушди илм, балки барои шиносоии амиқи фарҳанги миллӣ ва эҷодиёти адабии тоҷик аҳамияти бузург дорад.

АДАБИЁТ:

1. Арбобони илмӣ тоҷик (асри XX-аввали асри XXI)/ Муаллиф-мураттиб Ёрмуҳаммади Сучонӣ. – Душанбе, 2017. – С. 151-152.
2. Ғаффорова, З. Адабиётшиносии тоҷик дар замони Истиклол/З. Ғаффорова // Камоли Хучандӣ. Фаслномаи илмӣ. – адабӣ. – 2016. - №3 (7). – С. 29-59.
3. Ғиёсов, Н. Нақши профессор Абдуманнони Насриддин дар рушди ҳавзаи илмӣ Хучанд/ Н.Ғиёсов// Оғтоби маърифат. – Хучанд: Ношир, 2015. – С.347-348.
4. Ғиёсов, Н. Ҳавзаи забоншиносии Хучанд: дирӯз ва имрӯз/ Н.Ғиёсов// Сӣ мақола. – Хучанд: Ношир, 2014. – С. 114-120.
5. Замира Ғаффорова//<https://tg.wikipedia.org/wiki> (Санаи мурочиат: 04.12.2024)
6. Каримова, Ш.Т. Мураббӣ ва муҳаққиқ – арабшинос/Ш.Каримова// Вестник Педагогического университета. -2021. -№6 (95). – С.194-199.
7. Матлубаи Мирзоюнус // Адибони Тоҷикистон / Таҳия ва танзими Асрори Сомонӣ ва Маҷид Салим.-Душанбе: Адиб, 2014.-С. 133.
8. Олимҷонов, М. Ҳавзаи забоншиносии Хучанд дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон/ М.Олимҷонов// Камоли Хучандӣ. Фаслномаи илмӣ-адабӣ. - 2016. – №3 (7). - С. 88-96.
9. Олимҷонов, М. Рӯҳе ба саҳми профессор Абдуманнони Насриддин дар забоншиносии тоҷик /М. Олимҷонов// Армуғони «Ганҷи сухан».- Қ.5.– Хучанд: Ношир, 2013. – С.31-43.
- 10.Оғтоби маърифат. – Хучанд: Ношир, 2015. – С. 385-395.
- 11.Саидов, С. Олими нуктасанҷ/ С.Саидов//Равобити адабӣ ва фарҳанги Шарқ.–Хучанд: Ношир,2014. –С. 65-67.
- 12.Шарипова М.З. поэтика мистической прозы Ходжа Абдаллаха Ансари и его вклад в развитие суфийской персидскотаджикской литературы/ М.Шарипова// Дисс. докт. филолог. наук:5.9.3.-Душанбе, 2024. –354 с.
- 13.<http://elbibhgu.narod.ru/TavcifnomaiOmuzgoron/TavsifnomaiOmuzgoron.html> (санаи мурочиат: 04.12.2024).

REFERENCES:

1. Tajik scientific figures (XX-early XXI century)/ Author-compiler Yormuhammad Suchoni. – Dushanbe, 2017. – P. 151-152.

2. Ghafforova, Z. Tajik literary criticism in the time of Istiklol/Z. Ghafforova // Kamoli Khujandi. Scientific section. – literary. – 2016. - No. 3 (7). – P. 29-59.
3. Ghiyosov, N. The role of professor Abdumannoni Nasriddin in the development of the scientific circle of Khujand/ N. Ghiyosov// Sun of enlightenment. – Khujand: Publisher, 2015. – P. 347-348.
4. Ghiyosov, N. Khujand linguistic circle: yesterday and today/ N. Ghiyosov// Thirty articles. – Khujand: Publisher, 2014. – P. 114-120.
5. Zamira Ghafforova//<https://tg.wikipedia.org/wiki> (Accessed: 04.12.2024)
6. Karimova, Sh.T. Educator and researcher – Arabic scholar/Sh.Karimova// Bulletin of the Pedagogical University. -2021. -№6 (95). – P.194-199.
7. Matlubai Mirzoyunus // Tajik writers / Preparation and arrangement of Asrori Somoni and Majid Salim.-Dushanbe: Adib, 2014.-P. 133.
8. Olimjonov, M. Khujand linguistics area during the period of independence of Tajikistan/ M.Olimjonov// Kamoli Khujandi. Scientific and literary journal. - 2016. – №3 (7). - P. 88-96.
9. Olimjonov, M. A review of the contribution of professor Abdulmannoni Nasridzin to Tajik linguistics /M. Olimjonov// Armugoni "Ganji sukhan".- Q.5.– Khujand: Publisher, 2013. – P.31-43.
10. Sun of enlightenment. – Khujand: Publisher, 2015. – P. 385-395.
11. Saidov, S. The scholar of the point of view/ S. Saidov// Literary relations and culture of the East.– Khujand: Publisher, 2014. – P. 65-67.
12. Sharipova M.Z. The poetics of the mystical prose of Khoja Abdallah Ansari and his contribution to the development of Sufi Persian-Tajik literature/ M. Sharipova// Diss. Doctor of Philosophy philologist. sciences:5.9.3.-Dushanbe, 2024. –354 p.
- 13.<http://elbibhgu.narod.ru/TavcifnomaiOmuzgoron/TavsifnomaiOmuzgoron.html> (accessed: 04.12.2024).